

**BUXORO
DAVLAT
UNIVERSI**
1930

PEMA

4(1)
2024

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

4-son (2024-yil, aprel)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2024

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024, № 4

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruriy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko‘chasi, 11-uy

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY’ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Mas’ul kotib: Sayfullayeva Nigora Zakiraliyevna – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Navro‘z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Rasulov To‘lqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G‘arbiy Universitet, Bolgariya)

Andriyenko Yelena Vasilyevna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta’limi instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Romm Tatyana Aleksandrovna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta’lim instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Hamroyev Alijon Ro‘ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Tadjixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O‘rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Chariyev Irgash To‘rayevich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ro‘ziyeva Dilnoza Isomjonovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)

To‘xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Dilova Nargiza Gaybullayevna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G‘aniyevich, siyosiy fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nurulloev Firuz No‘monjonovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Navruz-Zoda Layli Baxtiyorovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Fayziyeva Umida Asadovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Xalikova Umida Mirovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

Научно-теоретический и методический журнал

№ 4, 2024

Решением Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 29 декабря 2016 года журнал включён в перечень изданий, рекомендованных для публикации научных результатов статей по направлениям «Педагогика» и «Психология».

Журнал основан в 2001 году.

Журнал выходит 12 раз в год.

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: 200117, Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Икбол, 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Адизов Бахтиёр Рахманович – доктор педагогических наук, профессор

Ответственный редактор: Сайфуллаева Нигора Закиралиевна – доктор философии педагогических наук (PhD)

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук

Бегимкулов Узакбай Шаимкулович, доктор педагогических наук, профессор

Наврўз-заде Бахтиёр Нигматович, доктор экономических наук, профессор

Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор

Расулов Тулжин Хусенович, доктор физико-математических наук, профессор

Янакиева Елка Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)

Андрienко Елена Васильевна (Институт физико-математического, информационного и технологического образования НГПУ, Новосибирск, Россия)

Ромм Татьяна Александровна (Институт истории, гуманитарного, социального образования ФГБОУ ВО НГПУ, Новосибирск, Россия)

Чудакова Вера Петровна, кандидат психологических наук (Национальная академия педагогических наук Украины, Украина)

Хамроев Алижон Рузикулович, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор

Махмудова Муяссар, доктор педагогических наук, профессор

Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)

Таджиходжаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор

Аманов Мухтор Рахматович, доктор технических наук, профессор

Ураева Дармоний Саиджановна, доктор филологических наук, профессор

Дурдиев Дурдимурод Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор

Махмудов Насыр Махмудович, доктор экономических наук, профессор

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор

Чариев Иргаш Тураевич, доктор педагогических наук, профессор

Киямов Нишон Содикович, доктор педагогических наук, профессор

Шомирзаев Махматмурод Хурамович, доктор педагогических наук, профессор

Рузиева Дилноза Исомжоновна, доктор педагогических наук, профессор

Курбонова Гулноз Негматовна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Тухсанов Кахрамон Рахимбоевич, доктор филологических наук (DSc), профессор

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук (DSc), профессор

Дилова Наргиза Гайбуллаевна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Жумаев Рустам Ганиевич, доктор философии политических наук (PhD), доцент

Нуруллоев Фируз Нумонжонович, доктор философии педагогических наук (PhD)

Наврўз-заде Лайли Бахтиёровна, доктор философии экономических наук (PhD), доцент

Файзиева Умида Асадовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

Халикова Умида Мировна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific-theoretical and methodical journal

№ 4, 2024

By the decision of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016, the journal was included in the list of publications recommended for publishing scientific results of articles in the areas of «Pedagogy» and «Psychology».

The journal was founded in 2001.

The journal is published 12 times a year.

The journal is registered by the Bukhara Department of the Agency for Press and Mass Communication of Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: 200117, Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Ikbol Str., 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.

Editor: Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Nigora Z. Sayfullaeva

Doctor of Economics Sciences Prof. Obidjon X. Xamidov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzokboy Sh. Begimkulov

Doctor of Economics Sciences, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holboy I.Ibragimov

Doctor of Physical and Mathematical Sciences (DSc), Prof. Tulkin Kh. Rasulov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Andrienko Yelena Vasilyevna (Russia)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Romm Tatyana Aleksandrovna (Russia)

Candidate of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraina)

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Alijon R. Hamroev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahhorov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.M.Mahmudova

Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)

Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev

Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R.Amanov

Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev

Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Irgash T. Chariev

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Maxmatmurod X. Shomirzaev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Dilnoza I. Ruzieva

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Gulnoz N. Qurbonova

Doctor of Philology, Prof. Qahramon R.Tuxsanov

Doctor of Psychology, Prof. Akmal M. Nazarov

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Nargiza G. Dilova

PhD in Political Sciences, Doc. Rustam G.Jumaev

PhD in Pedagogical Sciences, Firuz N. Nurulloev

PhD in Economics Sciences, Doc. Layli B. Navruz-zade

PhD in Pedagogical Sciences, Doc. Umida A. Fayzieva

PhD in Pedagogical Sciences, Doc.Umida M. Khalikova

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	<i>RO‘ZIYEVA Nilufar Komiljon qizi</i>	Umumta’lim maktablarida bugungi kunning dolzarb muammolari	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	<i>XAYITOV Jonibek Xolboboyevich</i>	Bo’lajak pedagoglarda internet, virtual axborot madaniyatini shakllantirish	11
3.	<i>ALLAMBERGENOV Ali Axmedovich</i>	Raqamlashtirish sharoitida o’qituvchilarni zamonaviy dasturlar asosida o’qitish pedagogik muammo sifatida	15
4.	<i>ATAMURADOV Jamshid Jalilovich</i>	Masofaviy ta’lim platformalaridan ta’lim tizimida foydalanishning asosiy talablari	19
5.	<i>BEKNAZAROVA Lola Sadinovna</i>	Ijodiy-innovatsion ta’lim samaradorligini takomillashtirish dasturining amaliy-psixologik ahamiyati	25
6.	<i>DAVLETOV Erkaboy Yusubovich, RUZIMOVA Marjonoy Yo’ldash qizi</i>	Boshlang’ich ta’lim o’qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda integrativ yondashuvning ahamiyati	30
7.	<i>ATAXO‘JAEV Valixo’ja, G‘ANIEV Doniyor G‘afurovich</i>	Uzluksiz ta’lim tizimida oliy ta’lim o’rni	34
8.	<i>HAYDAROV Ramozon Mamayusupovich</i>	Bo’lajak texnologiya fani o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi	39
9.	<i>HOTAMOVA Dildora Komilovna</i>	Raqamlashtirish sharoitida bo’lajak o’qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari	44
10.	<i>IKRAMOVA Kamola Shavkatovna</i>	Yosh oila va unda yuzaga keladigan ziddiyatlar ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida	48
11.	<i>ISMOILOVA Gulbahor A’zamovna, MUHAMMEDOVA Mohichexraxon Bahodir qizi</i>	Pedagogik ta’lim jarayonida ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish	51
12.	<i>KARIMOVA Munisa Sirojiddin qizi</i>	Ekologik turizm iqtisodiy taraqqiyot hamda barqaror rivojlanish omili	55
13.	<i>LATIPOVA Umida Yusufboyevna</i>	Talabalarda ijodiy fazilatlar rivojlanishida psixokorreksion dasturning ahamiyati	59
14.	<i>MATYAQUBOV Xamidjan Razzoqovich</i>	Texnologiya darslarida o’quvchilarning texnologik kompetensiyalarini shakllantirishda modul tizimining samaradorligi	64
15.	<i>MURODOVA Aziza Yorqin qizi</i>	Technology for development of professional and technical components of future engineers through virtual education technology	69
16.	<i>MADAMINOVA Yarkinoy Sapparbayevna</i>	Texnologiya ta’limi yo’nalishi talabalariga mutaxassislik fanlarini o’qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish	74
17.	<i>NE‘MATOV Bo‘ritosh Saydullayevich</i>	Boshlang’ich sinf o’qituvchilarida kreativ faoliyatni takomillashtirishning ahamiyati va zaruriyati	79
18.	<i>NURMAMATOV Zuxriddin Shavkat o‘g‘li</i>	Mustaqil ta’limni tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	85
19.	<i>QODIROV Baxtiyor Eshmurzayevich</i>	Raqamli ta’lim muhitida bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy mahoratini shakllantirishda nazariya va amaliyot integratsiyasi	89
20.	<i>QODIROVA Dilnoza</i>	Bo’lajak psixologlarda kommunikativ kompetentlik	93

	<i>Murtazoyevna</i>	namoyon bo‘lishining pedagogik-psixologik jihatlari	
21.	QOZOQOVA Intizor <i>Ismoyiljonovna</i>	O‘smir talabalarda bag‘rikenglikni shakllantirishning psixologik xususiyatlari	97
22.	RAXMANOVA Dilfuza <i>Uchkunovna</i>	«Intellekt» va «intellektual madaniyat» tushunchalarini tadqiq qilishga nazariy yondashuv	102
23.	SOBIROV Abdulaziz <i>Abduroziqovich</i>	Talabalar reproduktiv salomatligi tibbiy-ijtimoiy va psixologik-pedagogik muammo sifatida	106
24.	SOBIROVA Oygul Alimovna	Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisiga xos metodik kompetensiyalar va ularni rivojlantirish bosqichlari	110
25.	SAMIYEVA Dilbar <i>Shukrullayevna</i>	Bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida	114
26.	QAHHOROV Siddiq <i>Qahhorovich,</i> TO‘RAYEV Shuxratjon <i>Farmonovich</i>	Mustaqil ta‘lim samaradorligini oshirishga qaratilgan web ilovalarning ahamiyati	119
27.	TUROPOVA Mamura Safarovna	Bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirishning psixologik asoslari	123
28.	SOBIROVA Oygul Alimovna	“Kompetentlik” tushunchasining mohiyati va musiqa o‘qituvchisi kompetetnligi	127
29.	TURSUNOV Muzaffar <i>Ilxomovich</i>	Bo‘lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar asosiy omil sifatida	131
30.	UMAROVA Sitora Mukhlisovna	Heutagogy as perpetual motion machine of continuous education	135
31.	XAMRAYEV Nodir Zokir o‘g‘li	Ta‘limda virtual didaktik muhitni yaratishda kompyuter simulyatorlaridan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari	140
32.	YELIBAYEV Jaxanger <i>Tungishebeyevich</i>	Psixologik adabiyotlarda “empatiya” tushunchasi mazmun-mohiyati va ilmiy nazariyalari	145
33.	YO‘LDOSHEV Sardorbek <i>Asliddin o‘g‘li</i>	Oilaviy munosabatlarning etnopsixologik o‘rganilishi	150
34.	АСКАРОВА Гулрух <i>Оринбосаровна,</i> КАДЫРОВА Зарина <i>Шавкатовна</i>	Стресс и совладающее поведение	155
35.	ДАМИНОВА Юлдуз <i>Салимовна</i>	Олий таълим муассасалари талабаларини ўқитишда коллаборатив таълим технологияларидан фойдаланиш	159
36.	МУРОДОВА Гули Буруновна	Гаджеты и дети: плюсы и минусы	163
37.	РАЖАБОВА Лола <i>Рахматуллаевна</i>	Олий педагогик таълим жараёнини дифференциал ёндашув асосида ташкил этишнинг функционал модели	167
38.	ТУЙЧИЕВА Саодат <i>Мелқўзиевна</i>	Касбий мобиллик - бўлажак мутахассисларни касбий ривожланиши механизми сифатида	172
39.	УМАРОВА Муножат <i>Ибрагимовна</i>	Вопросы организации занятий в образовательных учреждениях с использованием электронных материалов	176
40.	NURUMBЕКОВА Yarkinay <i>Anarmatovna</i>	Innovatsion yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarda kouching kompetensiyasini takomillastirish shakllari	181
41.	МУХАММАДИЕВ Шухрат <i>Мустафакулович</i>	Применение инновационных технологий в системе высшего образования	186
42.	ZARIPOV Lochin Rustamovich	Texnologiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashning retrospektiv tahlili	190
43.	QURBONOVA Dilnora Nuriddin <i>qizi</i>	Ta‘limni sun‘iy intellekt bilan rivojlantirish	194

«INTELLEKT» VA «INTELLEKTUAL MADANIYAT» TUSHUNCHALARINI TADQIQ QILISHGA NAZARIY YONDASHUV

Raxmanova Dilfuza Uchkunovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Ushbu maqolada intellekt tushunchasining mazmuni va mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, intellektual madaniyatni shaxsning dunyoga nisbatan faol ijodiy munosabatida namoyon bo‘ladigan voqelikni uning bilan nazariy va amaliy o‘zaro ta’siri orqali anglashga bo‘lgan motivatsion tayyorlik va intellektual qobiliyatida ifodalanadigan ichki subyektiv tajriba sifatida, ta’lim jarayonida ham, shuningdek mustaqil o‘qish va kasbiy amaliyot natijasida ham shakllanadigan hamda tajriba orttirish natijasida nihoyatda umumlashtiriladigan fikrlash va amaliy tadqiqotchilik faoliyatining murakkab strukturasi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: *intellekt, tafakkur, yondashuv, shaxsiy moslashuvchanlik, intellektual, affektiv ehtiyoj, kognitiv faollik, fenomenologik, genetik, ta’lim yondoshuv.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ПОНЯТИЙ «ИНТЕЛЛЕКТ» И «ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА»

В данной статье раскрывается содержание и сущность понятия интеллекта. Также интеллектуальная культура как внутренний субъективный опыт выражается в мотивационной готовности и интеллектуальной способности к пониманию действительности посредством теоретического и практического взаимодействия с ней, что проявляется как в активном творческом отношении человека к миру, так и в образовательном процессе, а также обсуждается сложная структура мышления и практической исследовательской деятельности, которая формируется в результате самостоятельного обучения и профессиональной практики и предельно обобщается в результате приобретения опыта.

Ключевые слова: *интеллект, мышление, подход, личностная адаптивность, интеллектуальная, аффективная потребность, познавательная деятельность, феноменологический, генетический, образовательный подход.*

THEORETICAL APPROACH TO STUDYING THE CONCEPTS OF “INTELLIGENCE” AND “INTELLECTUAL CULTURE”

This article reveals the content and essence of the concept of intelligence. Also, intellectual culture as an internal subjective experience is expressed in motivational readiness and intellectual ability to understand reality through theoretical and practical interaction with it, which manifests itself both in a person’s active creative attitude to the world and in the educational process. And also discusses the complex structure of thinking and practical research activity, which is formed as a result of independent study and professional practice and is extremely generalized as a result of gaining experience.

Keywords: *intelligence, thinking, approach, personal adaptability, intellectual, affective need, cognitive activity, phenomenological, genetic, educational approach.*

Kirish. Ko‘p asrlar davomida, turli davrlarda intellekt muammosi ko‘plab tadqiqotchilar va mutafakkirlarning e’tiborini o‘ziga tortib kelgan. Uning ko‘rinishlari turli-tuman va bir ma’noli emas, strukturasi esa har xil omillar majmuasidan iborat bo‘lib, bu uni tushunishga bo‘lgan turli xil yondoshuvlarga asos bo‘ladi. Dastlab u fikrlashga, masalalarni yecha olish qobiliyatiga o‘xshatiladi, oqibatda shaxsiy moslashuvchanlik qobiliyatiga borib taqaladi.

Intellektni tadqiqot qilishdagi dastlabki yo‘nalishlardan biri tafakkur obraz-tasavvurlarning ketma-ketlikda beixtiyor namoyon bo‘lishi, assotsiatsiyalarni to‘plash jarayoni sifatida qaraydigan assotsionistik yo‘nalish hisoblanadi. Vyursburg tadqiqotchilar maktabi tafakkurni o‘rganishga murojaat qilib, unda faqat masalalarni yechish jarayonini ko‘rgan (O.Kyulpe, N.Ax, K.Marbe va boshqalar), biroq uni obrazlardan, amaliy faoliyat va individning o‘zidan ham ajratib oldi. Vyursburg maktabining masalalarni yechish jarayoni bilan bog‘liq g‘oyalari O.Zels asarlarida rivojlantirildi, u ham tafakkurni intellektual operatsiyalarning ishlashi sifatida ko‘rib chiqdi. Tafakkur to‘g‘risidagi bundan ko‘ra

chuqurroq tasavvur geshtalt psixologiya vakillariga xos (M. Vertgeymer, K.Koffka, K.Dunker, V.Keler). Ular tafakkurga vaziyatni qayta strukturalash bilan bog‘liq mahsuldor jarayon deb qarashgan . Bixiveoristlar, xususan sub‘ektiv bixevioristlar, shu jumladan, D.Miller, Yu.Galanter, K.Pribram tafakkurni naturalistik nuqtai nazardan tasavvur qilishgan va “organizmdagi jarayon” sifatida ta‘riflashgan» .

Motivatsiya va tafakkurning tadqiqotlardagi eng keng o‘zaro bog‘liqligi kognitiv dissonans (L.Festinger) va o‘z-o‘zini faollashtirish (A. Maslou, K. Yung) nazariyalarida taqdim etildi, biroq u qiyosiy elementar shakllarda ko‘rib chiqildi va roli hamda funksiyalari bilish faoliyatida atroflicha tahlil qilinmagan “motivning ko‘rinishi uchun maydon” sifatida ta‘riflandi bo‘yicha keltirilgan. Inson xulqining motivlari muammosi psixoanaliz tomonidan ham birinchi o‘ringa olib chiqildi: tush ko‘rish paytida vujudga keladigan ixtiyorsiz obrazli tafakkur asosida ongsiz motivlar yotadi. Psixoanalizga autistik tafakkur konsepsiyasi birikadiki, unga muvofiq fikrlar affektiv ehtiyojlarga bo‘ysunadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Intellectni tadqiq qilishdagi muhim burilish J.Piaje asarlarida amalga oshirildi va intellectni insonning atrof muhit talablariga u bilan tabiiy o‘zaro ta‘sir sharoitlarida moslashishi sifatida ta‘riflandi. Aynan J.Piaje intellectni turli xil operatsiyalarni o‘z ichiga oladigan darajali ta‘lim sifatida tasvirladi . O‘tgan asrning 20-yillarida vujudga kelib, bir nechta rivojlanish bosqichlaridan o‘tgach, J. Piaje nazariyasi 60-yillarda mazkur sohadagi dominant nazariyaga aylandi.

A.Nyuell, G.Saymon, P.Lindsey, D.Norman, U.Naysser va boshqalarning bilish jarayonlarini izolyatsiyalangan holda ko‘rib chiqishning chegaralanganligini bartaraf etish bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari tufayli XX asrning o‘rtalariga kelib intellectni kognitiv faollik sifatida o‘rganishga bo‘lgan yondoshuv shakllandi . Kognitiv faollikni ta‘riflar ekan, U. Naysser, xususan uni “bilimni egallash, uni tashkillashtirish va qo‘llash” bilan bog‘laydi. Ushbu g‘oya bizning tadqiqotlarimizning maqsadlariga muvofiq keladi, chunki o‘qishning intellect rivojlanishidagi roliga e‘tibor qaratadigan va shu bilan intellektual rivojlanishning madaniy omillari muammosini birinchi o‘ringa olib chiqadigan ta‘limga oid yondoshuvni aks ettiradi. Intellectning L.Termen, D.Veksler tomonidan ilgari surilgan nazariy modellari, Ch.Spirmenning ikki omilli modeli, L.Terstoun, Dj.Gilford va boshqalarning ko‘p omilli modellari paydo bo‘ldi [1].

Ushbu klassik tadqiqotlarning o‘ziga xosligi shundaki, ularda tafakkur alohida faoliyat singari ajratilgan va keyinchalik tafakkur va intellect psixologiyasining kontekstida asosiy bo‘lib qolgan masalalar doirasi ham ahamiyatli darajada oldindan belgilab berilgan.

Intellect bo‘yicha tadqiqotlarning keyinchalik rivojlanishi aqliy rivojlanishning diagnostik uslublarini yaratish bilan bog‘liq bo‘lib, ularning yo‘nalishlari ruhiy rivojlanishning u yoki bu muallif tomonidan ishlab chiqiladigan umumiy nazariyasi bilan belgilanadi. Mazkur yo‘nalishdagi dastlabki qo‘yilgan qadamlar A.Bine, L.Termen, keyinchalik esa L.Terstoun, D.Veksler, Dj.Gilford va boshqalar tomonidan tuzilgan testlar bo‘ldi.

Yuqorida keltirilgan intellect va uning tarkibiy qismlarini o‘rganish bo‘yicha tadqiqotlarning turli-tumanligi va har xil yo‘nalishlarda olib borilganligiga qaramasdan, psixologik tadqiqotlarning ushbu sohasida to‘plangan tajribalarni tartibga solish maqsadida, M.A.Xolodnaya (2002) intellectning tabiatini talqin qilishga bo‘lgan bir nechta konseptual yondoshuvlarni ajratib olishga muvaffaq bo‘ldi [2]:

- *fenomenologik* yondoshuv (intellect ong mazmunining alohida shakli sifatida: V.Kyoler, 1980; M.Vertgeymer, 1987; K.Dunker, 1965; R.Glaser, 1980, 1984);

- *genetik* yondoshuv (intellect insonning tashqi dunyo bilan o‘zaro ta‘sirining tabiiy sharoitlarida atrof muhit talablariga qiyin moslashuvining oqibati sifatida: J. Piaje, 1969, D. Fleyvell, 1967);

- *ijtimoiy-madaniy* yondoshuv (intellect ijtimoiylashuv jarayonining natijasi sifatida, shuningdek, umuman olganda madaniyatning ta‘siri sifatida: M.Koul, 1997; Dj. Bruner, 1969; M.Makkobi, N.Modiano, 1971; L.S.Vigotskiy, 1983; A.R.Luriya, 1974; P.Tulviste, 1988);

- *protssual-faoliyatli* yondoshuv (intellect inson faoliyatining alohida shakli sifatida: S.L. Rubinshteyn, 1973; L.A.Venger, 1978; A.V.Brushlinskiy, 1996; O.K.Tixomirov, 1976, 1984; L.M.Vekker, 1971);

- *ta‘lim* yondoshuv (intellect maqsadga yo‘naltirilgan o‘qitish mahsuloti sifatida: A.Staats, 1970; K.Fischer, 1980; 3.Kalmikova, 1981; G.A.Berulava,1990);

- *axborot* yondoshuvi (intellect axborotni qayta ishlash jarayonlarning yig‘indisi sifatida: G. Ayzenk, 1982; R. Stemberg, 1986; Ye.Hunt, 1983);

- *funksional-darajali* yondoshuv (intellect turli darajadagi bilish jarayonlari tizimi sifatida:

B.G.Ananev, Y.I.Stepanova, 1972; B.G.Ananev, 1977; Ye.I.Stepanova, 1977; B.M.Velichkovskiy, 1987);

- *regulyatsion* yondoshuv (intellekt ruhiy faollikning o‘z-o‘zini boshqarishi omili sifatida: L.Thurstone, 1938; R.Zajons, 1980; R. Stemberg, 1985, 1986, 1993).

Har bir yondoshuv intellektni qandaydir bir tomonlama ko‘rib chiqadi, yangi rakurslarni aniqlaydi, unga allaqachon ma‘lum bo‘lgan narsaga nimadir qo‘shadi, aniqlashtiradi, yanada rivojlantiradi. Taqdim etilgan yondoshuvlar va mazkur yondoshuvlar doirasida amalga oshiriladigan eksperimental tadqiqotlarda izchillik va to‘ldiruvchanlik mavjud. Shunga qaramasdan hozirgi kungacha ilmiy hamjamiyatda intellektning umum tan olingan ta‘rifi yo‘q. Mana shunday xilma-xil yondoshuvlar bo‘lganida intellektning yagona definitsiyasi yo‘q va bo‘lishi ham mumkin emas. V.P. Zinchenkoning fikriga ko‘ra, hozirgi paytda intellektning 70 dan ortiq ta‘rifi bor. Ular o‘zida ko‘p sonli madaniy-tarixiy qatlamlarni saqlaydilar va amiyatli aloqalar va munosabatlar xilma-xilligida uni to‘liq ochib beradigan bittasini tanlashning imkoni yo‘q. Bundan tashqari, «intellekt tushunchasi dinamik va relevant tarzda transformatsiyalanadi, unga jo bo‘ladigan mazmun esa tadqiqochi tomonidan vazifaning qo‘yilishiga bog‘liq holda ko‘chib yuradi», - deb hisoblaydi V.V.Suvorov.

Muhokama va natijalar. Shunday qilib, yaxshilab ishlab chiqilgan nazariy va eksperimental negizlarga ega bo‘lgan hamda mashhur xorijiy va mahalliy olimlarning nomlari bilan bog‘liq yondoshuvlarning katta xilma-xilligi psixologik mexanizmlarning murakkabligini, intellektual rivojlanishning asosida yotadigan fenomenning funksional xususiyatlari va aloqalarini hamda uning yuqori darajasining amalga oshirilishi natijasi sifatida – intellektual madaniyatni ko‘rsatadi.

Bizning tadqiqotimizda intellekt faoliyat mazmuniga adekvat bo‘lgan tafakkur shakllarini hamda sub‘ektning tajribasi va bilimlariga asoslanadigan hamda voqealar va tajribadan o‘zib ketish tendensiyasiga ega bo‘lgan xulq va hatti-harakatlarning maqsadga muvofiq usullarini ongli ravishda nostereotip izlashga bo‘lgan ruhiy qobiliyat sifatida ko‘rib chiqiladi. Sifatli intellektual-shaxsiy xususiyatlarning ifodasi shaxsning intellektual madaniyati hisoblanadi.

Rivojlangan intellektga ega bo‘lgan insonni (intellektualni) tadqiq qilishda ko‘pincha «intelligent» tushunchasi bilan adashtirishadi. K.Manxeym, P.L.Lavrov va N.K.Mixaylovning asarlariga tayangan holda, ehtimol intelligensiya muammosi dastlab chor Rossiyasida ko‘tarilgan deb hisoblaydi. «Intelligensiya» atamasining o‘zi birinchi bo‘lib Sitseron tomonidan uning «Xudolarning tabiati haqida» nomli traktatida foydalanilgan. Rimlik faylasuf bu so‘zni ikkita turli xil ma‘noda ishlatgan: «aqllilik» hamda «tushuna olish qobiliyati» sifatida. Bizni Sitseron tomonidan bu so‘zga jo qilingan ma‘nolarning ikkinchisi qiziqtiradi: intelligent – bu tabiiy va ijtimoiy muammolarning mohiyatini mustaqil ravishda tushuna oladigan odam. Gegelda – bu individ tomonidan nazariy ruhning o‘z-o‘zini bilish jarayoni; Shellingda – yaratuvchilik va reflekslovchi qobiliyat; P.L.Lavrovda intelligent – tanqidiy fikrlaydigan shaxs. U shuningdek, har bir ma‘lumotli inson ham “ushbu tanqidiy fikrlaydigan shaxs” bo‘lmashligi mumkinligini, ularning orasida “oliy madaniyat yovvoyilari” ham kam emasligini ta‘kidlaydi. Va nihoyat, so‘nggi paytlarda intellegensiya deganda jamiyatning ma‘naviy elitasi bo‘lgan alohida ijtimoiy guruh tushuniladigan bo‘lib, uning uchun asosiysi intellektual rivojlanishdir [3].

Filosofiya, sotsiologiya bo‘yicha ba‘zi ilmiy asarlarda intellektual elita fenomeni ko‘rib chiqilgan, uni tasvirlashga urinib ko‘rishgan (o‘z vaqtida intellektual elitarizm nazariyasini F.Galton ilgari surgan). Elitar madaniyat konsepsiyasi X.Ortega-i-Gassetga tegishli. Elitaning qimmatli nazariyasiga ko‘ra, zamonaviy jamiyat o‘zidagi intellektual jihatdan eng loyiq bo‘lgan vakillarini birlashtiradigan kompetentlik elitasining hukmronligiga qarab boradi. Bir qator asarlarni umumlashtirgan intellektual elitaga tegishli insonga shunday ta‘rif berish mumkin – bu yutuqlarga erishishga yo‘naltirilgan kompetentli inson bo‘lib, yorqin ifodalangan intellektual salohiyatga, shaxs intellektual-ijodiy rivojlanishining yuqori darajasiga ega.

Intellektual elita vakillari, N.A.Berdyayevning fikriga ko‘ra, bir tomondan jamiyat taraqqiyotining asosiy dvigatellari bo‘lsa, boshqa tomondan – intellektual elita umuminsoniy ma‘naviy qadriyatlarining “ombori” desa ham bo‘ladi. Har xil mamlakatlar va xalqlarning rivojlanishini tahlil qilish asosida u aholining yuqori intellektual qismining savodli odamlarning umumiy soniga nisbati sifatida “elita koeffitsienti”ni yaratdi. 5 % dan yuqori koeffitsient jamiyatda rivojlanishning yuqori salohiyati borligidan darak bergan. Ushbu koeffitsient taxminan 1% gacha pasayib ketishi bilanoq jamiyatda harakatsizlik kuzatilgan. sivilizatsiyani totalitarizm va harakatsizdikdan qutqarish, E.Yuanning fikriga ko‘ra, «intellektual aristokratizm»ni rivojlantirishdan iborat bo‘lib, bu unda «intellektual madaniyat» tushunchasiga mos keladi [4].

Davrga mos inson intellektual rivojlanishi darajasining shakllanishi, uning o‘z yo‘lini (ta‘limning asosiy ijtimoiy funksiyasi) topishi uchun atrofda ijtimoiy xaosda harakatlanish ko‘nikmasi bilan ta‘minlanishi, – bu, X.Ortegi-i-Gassetning ta‘kidlashicha, madaniyat deb ataladi. Madaniyatli inson – faol

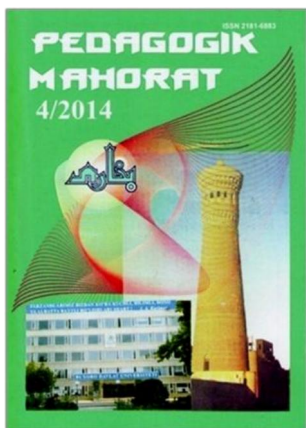
hayotiy pozitsiyani egallagan intellektualdir. Bunday inson psixologiyasining muhim asosi ta’lim jarayonida shakllanadigan intellektual madaniyat bo’lishi kerak. U. Gudinaf intellektual madaniyatga bilimlar tizimi sifatida ta’rif beradi: «... u, uning (jamiyatning) a’zolari uchun maqbul tarzda harakat qilish uchun nimani bilish va nimaga ishonish kerak bo’lgan hamma narsadan iborat» [5].

L.N.Kogan esa biroz boshqacharoq fikrda. Uning fikriga ko’ra, intellektual madaniyat «... ko’p narsani bilish degani emas. Bu intellektning shunday rivojlanishiki, u insonga ongli ravishda va maqsadga tomon yo’nalgan holda nafaqat uning kasbiy mehnati uchun zarur bo’lgan, balki uning intellekti va ma’naviy boyligini rivojlantiradigan ma’naviy qadriyatlarni egallash imkonini beradi. Intellektual madaniyat nafaqat individ egallagan bilimlarning hajmi (ehtimol, shu darajada emas), balki u nimanidir bilmaydi-yu, ammo uni bilishi kerakligini yaxshi tushunishi bilan xarakterlanadi. Bu ma’noda intellektual madaniyat doimiy ravishda shaxsni mustaqil ta’lim olish va o’z-o’zini rivojlantirishga rag’batlantirib turadi» [6]. Shu sababli ta’lim, uning nuqtai nazariga ko’ra, qay darajada shunchaki bilimlarni egallash jarayoniga tobe bo’lsa, intellektual madaniyatni rivojlantirish masalasiga ham shunchalik tobe bo’lishi lozim. Yaxshi ta’lim – shaxs asosiy kuchlarini amalda qo’llashi hamda madaniyatning asosiy masalasi – inson va uning muhitini “madaniylashtirish” masalasini yechish uchun asos va muhim shartdir.

Xulosa. Shunday qilib, intellektual madaniyatni shaxsning dunyoga nisbatan faol ijodiy munosabatida namoyon bo’ladigan voqelikni uning bilan nazariy va amaliy o’zaro ta’siri orqali anglashga bo’lgan motivatsion tayyorlik va intellektual qobiliyatida ifodalanadigan ichki subyektiv tajriba sifatida, ta’lim jarayonida ham, shuningdek mustaqil o’qish va kasbiy amaliyot natijasida ham shakllanadigan hamda tajriba orttirish natijasida nihoyatda umumlashtiriladigan fikrlash va amaliy tadqiqotchilik faoliyatining murakkab strukturasi sifatida ta’riflash mumkin. “Tajriba” tushunchasiga murojaat qilish psixologiyaning o’ziga xos gumanizatsiyasi bilan bog’liq bo’lib, bunda insonga tadqiqot obyekti sifatida bo’lgan nazar uni subyekt sifatida tushunish bilan almashinadi, ya’ni gap insonni o’rganishga bo’lgan subyektiv yondoshuv haqida boradi va bunda insonning tashqi determinant faolligini o’rganish bunday faollikning “ichki sharoitlar”ini ancha atroflicha tadqiq qilishga tomon siljiydi. Intellektual madaniyatni psixologik fenomen sifatida tadqiq qilish nafaqat subyektiv yondoshuvni, balki uni yanada kengroq metodologik kontekstda ko’rib chiqishni talab qiladi.

Adabiyotlar:

1. Bleuler E. Haqiqiy fikrlash // Umumiy psixologiya bo'yicha o'quvchi. Fikrlash psixologiyasi / Ed. Yu.B. Gippenrayter, V.V. Petuxova. - M.: Moskva universiteti nashriyoti, 1981. - S. 113-123.
2. Davydov V.V. O'qitishda umumlashtirish turlari. -M.: Pedagogika, 1972. -423 b.
3. Ivanova V.P. Intellektual madaniyat tarkibida tushuncha// Inson bilim predmeti sifatida: to'plam. ilmiy KRSU asarlari / resp. ed. A.A. Brudniy. - Bishkek, 2000. - B. 132-141.
4. Selts O. Ishlab chiqaruvchi va reproduktiv ma'naviy faoliyat qonunlari // Umumiy psixologiya bo'yicha o'quvchi. Fikrlash psixologiyasi / Ed. Yu.B. Gippenrayter, V.V. Petuxova. -M.: Moskva nashriyoti. Universitet, 1981. - B. 25-35.
5. Miller D., Galanter Y., Pribram K. Xulq-atvorning rejalari va tuzilmalari. - M., 1965. -238 b.
6. Kogan L.N. Madaniyat sotsiologiyasi. -Yekaterinburg, 1992. -120 b.

Buxoro davlat universiteti muassisligidagi
 “PEDAGOGIK MAHORAT”
 ilmiy-nazariy va metodik jurnali
 barcha ta’lim muassasalarini
 hamkorlikka chorlaydi.

Pedagoglarning sevimli nashriga aylanib ulgurgan “Pedagogik mahorat” jurnali maktab, kollej, institut va universitet pedagogik jamoasiga muhim qo‘llanma sifatida xizmat qilishi shubhasiz.

Mualliflar uchun eslatib o‘tamiz, maqola qo‘lyozmalari universitet tahririy-nashriyot bo‘limida qabul qilinadi.

Manzilimiz: Buxoro shahri, M.Iqbol ko‘chasi 11-uy
 Buxoro davlat universiteti, 1-bino 2-qavat, 219-xona

Tahririyat rekvizitlari:

Moliya vazirligi g‘aznachiligi
 23402000300100001010
 MB BB XKKM Toshkent sh. MFO 00014 INN 201504275
 BuxDU 400110860064017094100350005

Pedagogik mahorat: rivojlanamiz va rivojlaniramiz!

<p>PEDAGOGIK MAHORAT</p> <p>Ilmiy-nazariy va metodik jurnal</p> <p>2024-yil 4-son (103)</p> <p>2001-yil iyul oyidan chiqqan boshlagan.</p> <p>OBUNA INDEKSI: 3070</p>	<p>Buxoro davlat universiteti nashri</p> <p>Jurnal oliy o‘quv yurtlarining professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari hamda maktab o‘qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo‘ljallangan.</p> <p>Jurnalda nazariy, ilmiy-metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi.</p> <p>Nashr uchun mas’ul: Nigora SAYFULLAYEVA Muharrir: Mexrigiyo SHIRINOVA Musahhih: Sarvinoz RAXIMOVA</p>	<p>Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi. Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar.</p> <p>Bosishga ruxsat etildi 29.04.2024 Bosmaxonaga topshirish vaqti 30.04.2024 Qog‘oz bichimi: 60x84. 1/8 Tezkor bosma usulda bosildi. Shartli bosma tabog‘i – 20,6 Adadi – 100 nusxa Buyurtma № 21 Bahosi kelishilgan narxda.</p> <p>“BUKHARAHAMD PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Bosmaxona manzili: Buxoro shahri Q. Murtazoyev ko‘chasi 344-uy.</p>
--	---	---